Mužik Marej

Fiodor Michajlovič Dostojevskij

Dostojevskij (1821 – 1881) vydával v rokoch 1873 až 1881 Denník spisovateľa. Denník nevychádzal každý rok ani pravidelne. Dostojevskij na jeho stránkach vyjadruje svoje názory na aktuálne spoločenské a politické dianie, diskutuje s oponentmi a čitateľmi a niekoľkokrát tu uverejňuje i poviedky. Denník je zaujímavý nielen preto, že sa v ňom môžeme stretnúť s niektorými pomerne kontroverznými názormi jeho autora, ale Dostojevskij nám v ňom často poodhaľuje niektoré detaily svojho života či okolnosti a širšie súvislosti svojej tvorby. Nasledujúca ukážka tvorí tretiu časť prvej kapitoly februárového vydania Denníka z roku 1876. Dostojevskij v tejto kapitole píše o svojej viere v ruský ľud a v jeho budúcnosť. Ide teda o tému, ktorú rozpracováva vo svojich viacerých dielach. V tejto tretej časti ponúka osobnú spomienku na ilustráciu predchádzajúcich myšlienok

Myslím, že čítať všetky tieto profession de foi[1] musí byť veľmi nudné, a preto rozpoviem jednu anekdotu, ktorá anekdotou nakoniec ani nie je. Je to skôr jedna dávna spomienka, ktorú chcem rozpovedať práve tu a teraz, na záver nášho traktátu o národe. Mal som vtedy asi deväť rokov… Ale začnem radšej tým, keď som mal už dvadsaťdeväť rokov.

Bol druhý deň Veľkej noci. Vzduch bol teplý, nebo belasé a vysoko na oblohe hrialo jasné slnko; no v mojej duši bolo temno. Potuloval som sa za kasárňami a rozhliadal sa, počítajúc koly v pevnom okolitom plote; no nechcelo sa mi ich rátať, hoci som to mal vo zvyku. V trestnici sa už druhý deň „oslavovalo“; trestanci nepracovali, množstvo z nich bolo opitých, zo všetkých strán sa čochvíľa ozývali nadávky a zvady. Odporné a hnusné piesne, kartárske hry pod pričňami; niekoľkí zdivení trestanci už boli kvôli umravneniu takmer na smrť zbití vlastnými kumpánmi a ležali prikrytí kožuchmi, kým sa nepreberú a neprídu k sebe; niekoľkokrát sa objavili i nože – z toho všetkého ma išlo za tie dva sviatočné dni poraziť. Vždy som mal odpor k ľudovým pitkám, no tu osobitne. Velitelia dokonca v tých dňoch ani neprichádzali, nerobili prehliadky a nehľadali pálenku, vediac, že raz za rok je treba nechať voľnosť i takým vyvrheľom, pretože inak by bolo ešte horšie. Nakoniec mi v srdci vzkypel hnev. Stretol som Poliaka M-ského z politických; zamračene na mňa pozrel, jeho oči zaiskrili, pery sa zachveli a potichu zaskučal: „Je hais ces brigands!“[2], keď prechádzal okolo mňa. Vrátil som sa do kasárne, nehľadiac na to, že som pred štvrťhodinou odtiaľ ako pomätený vybehol, keď sa šesť silných chlapov pustilo naraz do opitého Tatára Gazina, aby ho skrotili a začali ho biť ako psa; taká bitka by zabila i koňa. Vedeli, že tohto Herkula nemožno len tak zmárniť, a preto ho bili bez rozmyslu. Keď som sa teraz vrátil, všimol som si na konci miestnosti v kúte nehybného Gazina takmer bez známok života, ležal prikrytý kožuchom a hoci ho všetci bez slova obchádzali, pevne dúfali, že sa ráno preberie, lebo „po takej bitke jeden nikdy nevie a človek môže aj umrieť“. Pretlačil som sa na svoje miesto oproti oknu so železnou mrežou, ľahol som si na chrbát, založil ruky za hlavu a zavrel oči. Rád som tak polihoval: spiaceho tu neotravovali a bolo tak možné snívať a premýšľať. No mne to nešlo; srdce mi prudko bilo a v ušiach mi zneli slová M-ského: „Je hais ces brigands!“ Načo nakoniec opisovať len dojmy; i teraz sa mi zavše o tých časoch po nociach sníva a nepoznám mučivejšie sny. Možno si povšimnúť, že som až podnes takmer ani raz nepísal o svojom živote v trestnici; *Zápisky z mŕtveho domu* som napísal už pred pätnástimi rokmi z pohľadu fiktívnej postavy muža, ktorý údajne zabil svoju ženu. Mimochodom, len ako detail uvediem, že od tých čias si o mne mnohí myslia a tvrdia to i doteraz, že do vyhnanstva som išiel za vraždu svojej ženy.

Pomaly som naozaj prestal vnímať a nebadane som sa pohrúžil do spomienok. Počas štyroch rokov v trestnici som sa neprestajne rozpomínal na svoju minulosť, a tak sa mi zdá, že som v spomienkach prežil znova celý svoj život. Spomienky prichádzali samy, málokedy som si ich vyvolával vedome.

Začínali nejakým nenápadným detailom či javom a potom sa pomaličky rozvíjali v celostný obraz, v silný a celostný dojem. Rozoberal som tieto dojmy, pridával som nové črty k už prežitým udalostiam a hlavne som ich jednostaj upravoval; v tom spočívala všetka moja radosť. Vtedy mi zrazu nejako napadol jeden nenápadný moment z môjho raného detstva, keď som mal sotva deväť rokov – okamih, ako by sa zdalo, mnou celkom zabudnutý; no ja som mal práve vtedy najradšej svoje spomienky z detstva. Spomenul som si na jeden august v našej dedine: deň bol suchý a jasný, bolo len trochu chladno a veterno; leto bolo na konci, čoskoro som mal cestovať do Moskvy opäť sa celú zimu nudiť nad úlohami z francúzštiny a mne bolo tak ľúto za dedinou. Prešiel som poza stodolu, zostúpil som do údolia a vyšiel na *Losk* – tak sa u nás nazývalo husté krovie na protiľahlom svahu, ktoré sa tiahlo až k lesíku. A ako som prenikal do krovia, tak počujem, ako asi tridsať krokov ďalej, na lúke orie osamelý mužík. Viem, že orie v prudkom svahu a kôň sa pohybuje len ťažko, občas sa ku mne donesie jeho pokrik: „Hijó, hijó.“ Poznám takmer všetkých našich mužíkov, no neviem, ktorý tu orie teraz; a je mi to jedno, som úplne zaujatý svojou prácou. Zháňam si lieskové prúty na žaby; prúty z liesky sú také pekné a krehké, nie ako brezové. Zaoberám sa aj hmyzom i chrobákmi, zbieram ich, najmä tie vyfintené; páčia sa mi aj malé, ale zato rýchle červeno-žlté jašteričky s čiernymi škvrnami, no háďat sa bojím. Koniec koncov, na háďatá tu narazíte oveľa zriedkavejšie ako na jašteričky. Húb je tu málo, za nimi je treba ísť do brezového lesa, kam sa aj zberám. Nič som tak v živote nemal rád, ako les plný húb, jahôd, chrobáčikov, vtáčikov, ježkov, veveričiek a mnou tak milovanej vône lístia. Ešte aj teraz, keď to píšem, nesie sa ku mne vôňa nášho dedinského lesa; také dojmy pretrvávajú celý život. Zrazu uprostred hlbokého ticha som jasne a zreteľne začul krik: „Pozor vlk!“ Skríkol som a od ľaku som volal o pomoc. Vybehol som na lúku, priamo k mužíkovi.

Bol to náš mužík Marej. Neviem, či vôbec také meno existuje, ale všetci ho volali Marej – bol to päťdesiatročný chlap, zavalitý a veľmi silný, s riadne prešedivenou, hustou ryšavou bradou. Poznal som ho, ale dovtedy som s ním nikdy nemal možnosť hovoriť. Keď začul môj krik, zastavil kobylu a keď som k nemu dobehol a chytil sa jednou rukou pluhu a druhou jeho rukáva, pochopil moje preľaknutie.

„Pozor vlk!“, kričal som ledva dýchajúc.

Zodvihol hlavu a mimovoľne sa rozhliadol okolo na okamih mi takmer uveriac.

„Kde je vlk?“

„Kričal… ktosi teraz zakričal: ‚Pozor vlk‘…“, brblal som.

„Čo si, no čo si, aký vlk; pozri, to sa ti iba zazdalo. Aký by tu bol len vlk!“ zamrmlal a upokojoval ma. No ja som sa celý triasol, ešte silnejšie som sa držal jeho kabáta a iste som bol veľmi bledý. Pozeral na mňa so znepokojivým úsmevom, bol zjavne znepokojený a bál sa o mňa.

„Pozri, veď si celý vystrašený!“ krútil hlavou. „Dosť môj; no, maličký!“

Natiahol ruku a náhle ma pohladil po tvári.

„No, už dosť, no; Kristus s tebou, prežehnaj sa.“ Ale ja som sa neprežehnal; chveli sa mi pery a to ho zrejme zvlášť prekvapilo. Pomaly natiahol svoj mocný palec s nechtom umasteným od zeme a jemne sa dotkol mojich trasúcich sa pier.

„Ale no,“ usmial sa na mňa dlhým materinským úsmevom, „panebože, tak čo, no!“

Pochopil som nakoniec, že vlka niet a že sa mi len zdalo, že niekto kričí: „Pozor vlk!“ Výkrik bol predsa len jasný a zreteľný, a zdalo sa mi, že také výkriky (nie o vlkoch) som už raz či dvakrát počul a poznal som ich. (Neskôr, spolu s detstvom skončili i moje halucinácie.)

„Tak ja pôjdem," povedal som a pozrel na neho spýtavo a pokorne.

„No choď a ja sa budem za tebou pozerať. Vlkovi ťa nedám!" dodal s materinským úsmevom. „Kristus s tebou, no len choď," prežehnal ma a potom aj seba. Odišiel som obzerajúc sa späť skoro každých desať krokov. Marej, kým som šiel, celý čas stál pri svojej kobyle a vždy na mňa pokýval hlavou, keď som sa obrátil. Priznám sa, že som sa pred ním trocha hanbil, že som sa tak vystrašil, no ešte vždy, keď som odchádzal, som sa trocha bál, až kým som nevystúpil z údolia k prvej stodole. Tu zo mňa úplne opadol strach a zrazu sa odniekiaľ vyrútil náš domáci pes Vlček. Pri ňom som sa už úplne upokojil a posledný krát som sa otočil za Marejom; jeho tvár som už síce nemohol úplne rozoznať, na cítil som, že sa na mňa stále rovnako usmieva a pokyvuje hlavou. Zamával som mu, on mi tiež zamával a popohnal kobylu.

„Hijó!", začul som opäť jeho vzdialený pokrik a kobyla začala ťahať pluh.

Všetko sa mi to zrazu pripomenulo, nevedno prečo, no s prekvapujúcou presnosťou. Zrazu som sa prebral, posadil som sa a pamätám si, že na tvári sa mi objavil tichý úsmev zo spomienok. Ešte asi minútu som si to všetko pripomínal.

Keď som vtedy prišiel domov od Mareja, nikomu som nepovedal o mojom „dobrodružstve". No aké to už i len bolo dobrodružstvo?! I na Mareja som vtedy čoskoro zabudol. Stretával som ho potom už len zriedka, nikdy som s ním už nehovoril ani o vlkovi, ani o ničom inom a zrazu teraz, o dvadsať rokov neskôr na Sibíri, spomenul som si na celé to stretnutie tak jasne, úplne do detailov. Zapamätal a uchoval som si to nevedome v duši, samo od seba, bez toho, aby som to vtedy chcel, a teraz, keď to bolo potrebné, som si na to spomenul; spomenul som si na ten nežný, materinský úsmev úbohého nevoľníka, na to, ako ma prežehnal a ako krútil hlavou: „Pozri, veď si celý vystrašený!" A najmä na ten jeho mocný, od zeme zamastený palec, ktorým sa pomaly a nesmelou nežnosťou dotkol mojich chvejúcich sa pier. Koniec koncov, každý by sa snažil upokojiť dieťa, no tu pri tom osamelom stretnutí sa udialo ešte niečo úplne iné a keby som aj bol jeho vlastným synom, nemohol by na mňa hľadieť jasnejším a láskavejším pohľadom; a kto ho k tomu nútil? Bol to náš vlastný nevoľník a ja som bol jeho malý pán; nikto by sa nedozvedel, že ma chlácholil a neodmenil by ho za to. Alebo či mal len rád malé deti? I takí existujú. Stretnutie bolo osamote, na pustom poli a iba Boh mohol z neba vidieť, akým hlbokým ľudským citom a akou jemnou, skoro ženskou nežnosťou môže byť naplnené srdce inak drsného, úplne nevedomého ruského nevoľníka, ktorý vtedy nielenže nečakal, ale ani netušil, že raz bude slobodný. No povedzte, nemal na mysli Konstantin Aksakov[3] práve to, keď hovoril o hlbokom poznaní nášho národa?

Pamätám si, že vtedy, keď som zišiel z prične a rozhliadol sa vôkol, náhle som si uvedomil, že môžem na tých nešťastníkov pozerať úplne inak a zrazu nejakým zázrakom zmizla všetka nenávisť a zloba z môjho srdca. Chodil som, pozorne hľadiac do stretávajúcich tvárí. Ten oholený, opitý mužík s potupným znamením na tvári, chrapľavo vyrevujúci svoju pijackú pieseň; veď to môže byť práve Marej. Ja predsa nemôžem nazrieť do jeho srdca. V ten večer som ešte raz stretol M-ského. Nešťastník! On si nemohol spomenúť na nejakého Mareja a nemohol pozerať na tých ľudí inak ako: „Je hais ces brigands!" No nič, tí Poliaci tu vytrpeli oveľa viac ako my!

P o z n á m k y

[1] Vyznanie viery – pozn. prekl.
[2] Nenávidím tých zlodejov! – pozn. prekl.
[3] Konstantin Sergejevič Aksakov (1817 – 1860) – ruský kritik, spisovateľ a slavianofil. Dostojevskij ho spomína na predchádzajúcich stranách v súvislosti s jeho vierou v ruský ľud – pozn. prekl.

Z ruského originálu DOSTOJEVSKIJ, F. M.: *Dnevnik pisatelja za 1876 god. Janvar-aprel'. Polnoje sobranije sočinenij v tridcati tomach. T. 22*. Leningrad: Nauka 1981, s. 46 – 50 preložil Juraj

Dragašek.